

Yolsuzluğun Anlaşılmasında Unutulan Bazı Boyutlar^(*)

Ahmet İnam^(**)

Çağımız insanı, yolsuzluklarla yaşıyan bir dünyayı tanımaya çalışıyor. Dünyanın hemen tüm ülkelerinde yolsuzluk almış başını gidiyor. Neden var yolsuzluk? Nereden kaynaklanıyorlar? Nasıl önlenebilirler? Hele hele, herkesin çok açık olarak bildiğini sandığı için soruyorum, daha çetin bir soruyu: Nedir yolsuzluk?

NEDİR YOLSUZLUK?

Yolsuzluğun Türkçedeki değişik anlamlarının yanında, en çok bilinen anlamı yoldan sapmışlıktır. Hukukta, siyaset bilimde, sosyolojideki yorumları bir yana, bu yazımda yolsuzluğu, çağımın bir “çıkma” tıkanmışlığı, geleceğe karşı yürünülen yollarda tükenmişliği, yolunu yitirmişliği olarak anlıyorum önce. Alıncaya çevirdiğimizde “Weglosigkeit” oluyor. Türkçedeki “yolsuzluk”, “Weglosigkeit” ise, bir bakıma yol yitimi demek, Eski Yunancadaki “Aporia” karşılığı “Aporis” ise “sorunsal olarak çevrilebilir Türkçeye. Sorunsal, Problematique! Çağımızın sorunsalı, yolsuzluk. Yalnızca siyasal, hukuksal toplumsal,

ekonomik etik düzlemlerde değil, bilimde, düşüncede belki duygularda da yolsuzluk var! Yoldan çıkmışlık. Çıkarılmışlık. Sapmışlık çürümüşlük kokuşmuşluk. (“Corruption” deyimi, corrupto’dan geliyor. Latince ve bu kökten gelen dillerde “saflığını yitirme!”, bozulma, çürüme, ortadan kalkma anlamlarını içeriyor. Böyle bir anlamın yorumunu birazdan yapacağım.)

Demek ki, yolsuzluk bir yolu gerektiriyor. Bir düzeni. Düzen yoksa, yolsuzluk sözü anlamını yitiriyor. Düzenin ise, herkesçe bilinen en azından beş boyutundan söz edebiliriz. (Bu beş özelliğe, herhangi bir insan düzeninin beş düzlemi de diyebiliriz.) İnsanların oluşturduğu düzenin ahlaksal, toplumsal, ekonomik, siyasal, hukuksal boyutları vardır. Hukukun yazılı hale gelişi insan topluluklarının gelişimiyle sağlanıyor. Ne denli ‘ilkel’ olursa olsun her insan topluluğu, ahlak kurallarına, değerlerine, yükümlülüklerle, sorumluluklara, toplumsal çatı içinde ekonomik ve siyasal (yönetimsel) yapıya bir anlamıyla sahiptir. Yolsuzluk

(*) “Yolsuzluk ile Savaşım Stratejileri / Uluslararası Sempozyum” (Anti - Corruption Strategies / An International Symposium) konulu, HFSA, “United States Information Service”, “The British Council”, “Goethe - Institut, İstanbul”, “Istituto Italiano di Cultura İstanbul” tarafından 29.9.-3.10.1997 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen ve 6 ülkeden 35 bilimcinin ve felsefecinin katıldığı sempozyumda sunulmuştur.

(**) Prof. Dr., ODTÜ Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

bu beş düzlemde olabileceği gibi, bunların kesişimlerinden, birleşimlerinden ya da tek tek düzlemlerden de kaynaklanabilir. Örneğin, toplumsal düzlemde, toplumsal kurum içindeki yolsuzluğun, ahlaksal, ekonomik, hukuksal boyutları, düzlemleri olup, belki durumun yapısı gereği siyasal boyutu bulunmayabilir. Ahlak alanında bir bozukluğun (örneğin, iki kişi arasındaki dostluk ilişkisinde sözünü tutmamak gibi) belki, ilk bakışta, ne toplumsal ne siyasal, ekonomik ne de hukuksal boyutları vardır. Öyleyse, karışılan yolsuzlukların boyutlarını görebilmek, bu boyutlar arasındaki ilişkileri anlayıp yorumlayabilmek, değerlendirebilmek, alınacak önlemler açısından önemlidir. Bir “yol”daki yolsuzluğun farklı “yollarla” ilişkisi olabilir. Yine Türkçeden gelen bir çağrışımla, bu boyutlara ya da düzlemlere “yollar” dersem; yolsuzluk, içinde birçok çıkmaz yollar taşıyan alışılmamış bir Türkçe söyleyişle “yollarsızlık” oluyor. Her yoldan sapmışlığın bir yapısı vardır. Hukuk yolundan sapmışlık, toplumsal, ahlaksal, siyasal, ekonomik sapmışlıkları içinde taşıyabilir.

Yoldan çıkmışlık, düzenin işleyişinin bir göstergesi, belirtisi, semptomudur. Yolsuzluklarını çözümleyerek bir toplumu anlamak, denenmesi gereken yollardan biridir. Yol nasıl ortaya konmuş ve neden yoldan sapılmıştır? (Böyle bir sorgulama ile yolsuzluğun o toplumdaki soykütüğünü (geneology! çıkarabiliriz.) Yolum hedefi neydi ve neden bu hedeften sapılmıştır? Böylesi bir köklere inen yolsuzluk sorgulaması, toplumdaki kirli çamaşır-

ların ortaya çıkmasına yardımcı olabileceği gibi, düzenin dayandığı temel değerleri, ilkeleri, bu değerler ve ilkelerin hayata geçirilmesindeki sorunların, kuram (teori) ile eylem (praksis) arasındaki boşluğu ortaya çıkaracak; o düzendeki insanların iki yüzlülüklerini ortaya koyabileceklerdir. Bu yol ilginç bir yoldur. Bir toplumu hastalıklarından yola çıkarak tanımak, yolsuzluğu bir hastalık olarak düşünüyorsak, sağlıklı toplumun nasıl olması gerektiğini çıkarmaya çalışabiliriz. Daha ilginç, şu sorularla açabiliriz toplumu: Toplum, düzeni içinde yolsuzluklara karşı nasıl önlem almaktadır? Hastalıklara nasıl teşhis koymaktadır? Hastalığından rahatsız mıdır yoksa, düzelmeyecek “kronik” bir belâ ile yaşamaya alışmış mıdır? Çürüyerek yaşama yoluna mı girmiştir? En tuhafı ve acısı, yolsuzluklar, hastalıklar, çürümüşlük, o toplumu var kılmaya devam mı etmektedir? Hastalıklarımız, bizim sağ kalmamızı mı sağlıyor? İşte, hastalıkla sağlığın birbirine karıştığı, yolundan, usülünce, yolunca yürüyenin ortadan kaldırılıp, yoldan sapanların yollar edindiği bir toplumun devamını sağlayanın ne olduğunu sorgulamak, çağımız insanının pek üzerine gitmediği bir sorundur.

DEĞİŞME

Düzen hastaysa ya iyileştirilmeye çalışılır ya da olanaklıysa, yerine yeni bir düzen konulur. İşte yazımın başında sözünü ettiğim, yolsuzluğun “çürümüşlük” özelliği buradan geliyor. Çürüyen düzeni yine çürüten düzen içinde kalarak “ıslah”a mı kalkışacaksınız

yoksa yeni bir düzen mi kuracaksınız? Yolsuzluğun önlenmesi yolunda bu soruya verilecek yanıtlardan biri, düzenin değişmeyeceği umutsuzluğuyla, kendi içinde düzeltilmesi çabasına götürüyor insanı. Düzeltme, ama nasıl? Kökten önlemlerle, toplumsal düzeni değiştirerek mi? Sosyal, ekonomik yapıyı iyileştirerek mi? Hukuksal çalışmalarla mı? Her toplumun düzeni, diğer toplumların düzeniyle çok sıkı ilişkiler halinde; öncelikle teknoloji ve ekonomi ağırlıklı bir değişim ortaya çıkıyor, onu toplumsal, siyasal değişimler izliyor. Bu değişimler arasındaki ahenk yokluğu, büyük çatışmalara yol açıyor. Ahlak düzlemi, belki en yavaş değişeni. Kesin ilkeleriyle değişmesi çok zor bir düzlem olarak görülüyor. (Ahlakın, post-modern görünümü içinde değiştiği düşünülse de, **ezeî** insan sorunları hâlâ gündemdedir!) İşte hızla değişen bir dünyada, bu düzlemler ya da boyutlar arasındaki ilişki, bir ahenk, bir **harmoni** ilişkisi değilse, o toplum, bireyleri ve kurumlarıyla çok sıkıntı çekiyor. Fizikten bir benzetme yaparsak, bu beş vektörün bileşkesini almayı öğrenemedi insan daha üstelik, insan bir başka önemli vektörü unuttu: İçini, iç ahlakını.

UNUTULAN

Varoluşçu bir gözlükle bakıldığında, kimi varoluşçu adını alan filozofların farklı görüşleri bir yana, insan, evrene “atılmış”, kendi ayakları üstünde durmaya çalışan bir varlıktır. Ölümlüdür, bitimlidir. Yapayalnızdır. Ona yol gösterecek, yardım edecek bir “öte” varlık yoktur. Yaşadığı yaşamın, evre-

nin, varlığının, kendi başına hiçbir anlamı yoktur. Tüm bu olumsuz görünümlerine karşın, insan özgürdür. Bu özgürlüğü ile kendi hayatını “kurmak”, adlandırmak, kendi ayakları üzerinde yükselmek zorundadır. Bu da onu, büyük bir sorumlulukla karşı karşıya bırakır: Kendine ve dışındaki insanlara.

Bu açıdan bakıldığında, yolsuzluğun olmadığı, rüşvet, hırsızlık, kayırmacılığın ortadan kalktığı bir dünya kurma olanağını kendinde taşımaktadır insan. Özgürdür çünkü içine düştüğü boşluktan, birlikte yaşadığı, onlar için yaşadığı insanlara duyduğu kaygı (care), saygı, ilgi, sorumlulukla çirkinlikten kurtulabilir.

Ölümlüdür. Demek ki dünya malı onunla sonsuza dek sürmeyecektir. Yalnızdır. Demek ki düzendeki dayanışma, dostluklar görünüştedir. Derinliklerinde, insan yalnızdır. Hiçbir şeyin önceden verilmiş anlamı yoktur. Anlam yaratmak zorundadır. Böyle bir insan, özgürlüğü ile bu üç olumsuz öğeyi, anlamlı, güzel, iyi bir dünya için kullanabilir; **içindeki** sorumluluğu geliştirebilirse. Yalnızlığını, yalnız insanlarla paylaşmaya çabalayabilir. Ama bu üç öğe, ona “iyi” bir dünyada yaşama güvencesi vermemektedir. Güvence yoktur bu dünyada. Mutlak bir koruyucu ve güç yoktur. Aynı insan, özgürlüğü ile bu üç öğeyi “kötüye” kullanıp, yolsuzlukların eksilmediği bir dünya içinde yaşamayı seçebilir.

Yaşadığımız dünya düzeni insanı “aşinalıkların”, alışkanlıkların, konformizmin içine itiyor. Herşeyi biliyor,

bilmese de aldırıyor, kendini rahatın, kolaylığın, güvencenin kucağına atıyor. İşte yazımın temel savlarından biri de burada.

Dünyadaki yolsuzlukların muhtemel kaynaklarından biri de, insanın yaptıklarını kendince “rasyonel” kılıp (ussallaştırma, rasyonalizasyon!) toplumsal ve siyasal boyutta bunu meşru kılmaya kalkmasıdır. Yolsuzlar, bir yerden “dayanak” alan insanlardır. Nedir dayanakları? Kendi akılları, toplumdaki örnekler, aidiyet ve dayanışma duyguları, vatan millet, Tanrı, din; insanlığı, mazlumları kurtarma amacı, siyasal, ekonomik, toplumsal güçler, hukukun çarpıtılıp bozulmaya elverişli yapısı ya da topluma egemen olan hukuka güvensizlik ve saygısızlık... Hırsızların, yolsuzların, kayırmacıların “haklı” sayılabildiği bir düzende yolsuzluk olur. Yolsuzluğa el verildiği, dayanak sağlandığı düzenlerde. Bu anlamda, “varoluşsal” bir silkinme, insanın kendi “hiçliğini” duyması, belki yol gösterici olabilir. Yolsuzluğun çaresinin nihilizm olduğu bir dünya önerisi çoğumuza saçma gelebilir. Değerlerin kokuştugu, yolların saptırıldığı, yolsuzluğun yol yapıldığı düzenlere belki **nihilizmin şoku** gereklidir. Artık, mutlakçı korkutmalar, rasyonalize edilip, meşru kılındığı için, bir çare görünmemektedir. (Denize düşen yılana sarılır, denir Türkçede. Çağımız, değerlerin değersizleştiği dünyada **nihilist çıkışı** anlayabilecek bilinç düzeyinde değildir hâlâ. Bu yüzden, bugün, kültürümüzdeki “tasavvufî hareket” çok yüzeysel olarak yaşanıyor!)

İÇ AHLAK

İnsan yalnız başına kaldığında, düşüncelerinde, düşlerinde, duygularını yaşarken, kendi iç dünyasında, diğer insanları taşımakta, onlar hakkında yargılarda bulunmaktadır. İşte, içimizde yaşayan dünyanın ahlakına **iç ahlak** diyorum. **İçimizden** hırsızlık yapar, yalan söyleyebilir, cinayet işleyebiliriz. **Dışımıza** yansımadığı sürece kimse bizi suçlayamaz. Ahlaksız sayamaz. Hukuk düzeni iç dünyamıza girmiyor. (Ne kadar içselleştirebiliriz ahlakı ve hukuku?) İçimiz ve dışımız arasındaki uçurum, önce içimizdeki yolsuzluklara yol açıyor. İlk yolsuzluğu içimizde işliyoruz. İçimize bakmadığımız, içimizle yüzleşemediğimiz, ona ayna tutamadığımız için dış düzende yolsuzluklara yönelim gösteriyoruz. “Öteki” insanlar, hem dışımızda hem de içimizde. İçimizdeki insanlara karşı yaptığımız ahlaksızlığı, ancak biz bilir, biz yaşarız. Bütünsel (Entegral) bir varlık olacaksak, bu olanaklı ise, isteniyorsa; bu parçalanmışlığımızdan, iç-dış uçurumundan kurtulmamız gerekiyor. Unutulan altıncı boyut, **iç ahlak** boyutudur. Yolsuzluklar üzerinde ihmal edilmemesi gereken etkisi vardır. İnsan yalnızca, ahlaksal, toplumsal, ekonomik, siyasal, hukuksal düzlemlerde yaşamıyor; bu düzlemlerdeki yaşamına etki eden, **iç düzenini** bir gün daha iyi anlayacaktır. Elbette içimizi anlayınca yolsuzluklar kalkmaz. “İç”, bir boyut, altı boyut arasında. Ama, daha “iyi”, daha “güzel” bir dünya için düşünür, teori yapar, düş kurarken, bu boyutun ihmâli bizi yolsuz bırakır.